

УДК 61:1

ПОДІЇ ЖИТТЯ, НАУКОВОЇ, ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ВАЛЕРЬЯНОВИЧА ПІДВИСОЦЬКОГО. ДО 155-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ.

Якименко О.О., Тягай О.Я., Гукович О.Г., Жеребко Г.О.

*Одеський національний медичний університет
Кафедра пропедевтики внутрішніх хвороб та терапії*

Стаття присвячена освітленню наукової, організаційної та педагогічної діяльності професора Володимира Валерьяновича Підвисоцького.

Ключові слова: В.В. Підвисоцький, фізіологічна наука, Імператорський Новоросійський університет, Київський університет св. Володимира, Імператорський інститут експериментальної медицини (ИЕМ).

Яскравим представником науки, ученим зі світовим ім'ям був професор Володимир Валерьянович Підвисоцький (1857-1913 рр.). Його яскраве, але недовге життя проходило під його ж девізом: «Все и всегда должно делаться сейчас!». Відмічаючи великі організаторські здібності В.В. Підвисоцького З.Г.Френкель писав: «Этому изумительному по многосторонней одаренности человеку, который как деятель науки отдавал свои силы и упорно направлял работу своего ума на то, чтобы заставить природу шаг за шагом раскрыть ее тайны, действительно присущ был в то же время и высокой степени дар крупного, подлинного общественного деятеля» [1].

Володимир Валерьянович Підвисоцький народився 27 травня 1857 р. в селі Максимівка Чернігівської губернії, батьками його були дворянин Валерьян Йосипович Підвисоцький та його дружина Наталія Миколаївна. У родині було ще троє синів. Спочатку батьки самі навчали дітей, але потім у 1863 р. Володимир був направлений до Женевської класичної гімназії, де навчався до 1867 р., завдяки цьому він оволодів французькою та німецькою мовами. Середню освіту Володимир отримав у Житомирській гімназії, яку закінчив у 1877 р. з золотою медаллю та похвальним відгуком Імператорської Академії Мистецтв. У цьому ж році він став студентом медичного факультету Київського університету Св. Воло-

димира [2].

З першого ж курсу молодий В.В. Підвисоцький почав працювати у лабораторії гістології під керівництвом професора Петра Івановича Перемержка і виконав свою першу наукову працю по вивченню тонкої будови підшлункової залози. В матеріалах, що були надруковані у 1883 р., були детально описані острівці тканини підшлункової залози і зроблені перші у світовій літературі малюнки цих острівців, тому деякі гістологи (Б.І. Кардасевич 1958 р.) запропонували називати ці острівці іменем Підвисоцького, а не Лангерганса.

Під кінець навчання студент В. Підвисоцький надрукував невеличку книгу про кефір, який він порівнював із кумисом, але із коров'ячого молока, цю книгу він перевидавав 5 раз, доповнюючи текст. Володіючи іноземними мовами він спробував себе як перекладач і разом з І.А. Лінніченко та під керівництвом професора О.О. Козлова (1831-1900) переклав на російську мову «Историю европейской философии» Георга Вебера (Weber G., 1808-1888 гг.), і самостійно – «О разделении труда в природе» Ернста Геккеля (Haeskel E., 1834-1919), лекцію «О раке с клинической точки зрения» професора Йоганна фон Нуссбаума (Nussbaum J., 1829-1890).

Випускні іспити він здає у Петербурзі відразу з докторантськими іспитами. Конференція Імператорської Військово-медич-

ної академії (ІВМедА) присуджує В.В. Підвисоцькому 19 травня 1884 р. ступінь лікаря з відзнакою та правом представити і захищати дисертацію на ступінь доктора медицини.

Разом з експедицією професора Київського університету Св. Володимира Г.М. Мінха молодий лікар восени цього ж року їде на Кавказ для вивчення прокази. В той же час у селах горнього Карачая він знаходить нові свідчення по приготуванню та використанню кефірної закваски, це було нелегко, тому що горці вважали, якщо порушити таємницю та містичний ритуал виготовлення кефіру, то «пшено пророка или зерна Магомета» втраять силу. Кефірні зерна являли собою симбіоз дріжджів (*Toxibe kephir*), викликаючих спиртове бродіння, молочнокислих бактерій (*Bact. caucasicum*) та стрептококків (*Str. lactis*), які забезпечували молочнокисле бродіння. Проведені дослідження дали можливість надрукувати п'яте видання монографії про кефір, при чому її об'єм збільшився вдвічі [2, 3].

В червні 1885 року В.В. Підвисоцький одержав стипендію міністерства народної освіти і відбув у дворічне закордонне наукове відрядження. Перший рік він навчався у професора патологічної анатомії Ернста Зіглера (*Ziegler E.*, 1849-1905) у Тюбінгеймі в його лабораторії, слухаючи лекції по фізіології професора Пауля Грютцнера (*Grbtzner P.*, 1847-1919) та фізіологічній хімії професора Карла фон Хафнера (*Hufner K.G. v.*, 1840-1908). Повернувшись до Києва Володимир Валерьянович з успіхом захищає дисертацію у рідному ВУЗі і вчена рада затверджує його в ступені доктора медицини 24 жовтня 1886 р. Докторська дисертація «Возрождение печеночной ткани у млекопитающихся животных», яка була виконана у лабораторії професора Е. Зіглера, зацікавила широку наукову громадськість. Академія наук у 1889 р. за цей науковий твір присудила В.В. Підвисоцькому премію К.М. Бера. В.В. Підвисоцький довів наявність регенерації не тільки печінкової тканини, але й тканини нирок, шлунку, слинних та мейобієвих залоз. Це було дуже важливим для подальшого розвитку медико-біологічних досліджень. Вчений довів, що пошкоджена

тканина залоз відновлюється не тільки завдяки епітелію протоків, але й самих клітин-продуцентів. За його уявленням основа будь-якої регенерації – це мітотичний поділ клітин, а здібність до відродження залежить від функцій клітин та їх специфічної диференціровки [3].

В.В. Підвисоцький (1891 р.) розрізнявав «физиологическое возрождение организованной материи», суть якого у заміщенні втраченої тканини в нормальних умовах, та «патологическое возрождение... вследствие перерождения, омертвления, ушиба, или поражения нарушаются и погибают отдельные клетки и части тканей и органов».

Отримавши на батьківщині визнання своїх наукових успіхів, В.В. Підвисоцький повертається за кордон; в Мюнхені він працює у професора університету, патолога Отто Боллінгера (*Bollingera O.*, 1843-1909); займається клінічною медициною під керівництвом професора Гуго Вільгельма Цімссена (*Ziemssen H.W.*, 1829-1909), у Парижі проходить підготовку по бактеріології (Пастерівський інститут) і патологічної анатомії у Віктора Корніля (*Cornil V.A.* 1837-1909). У Пастерівському інституті він знайомиться з І.І. Мечниковим, з яким на все життя складаються дружні відносини.

1 червня 1887 р. Паризьке анатомічне товариство обирає молодого вченого членом-корреспондентом. Восени 1887 р. повернувшись із закордонного відрядження В.В. Підвисоцький запрошується на посаду приват-доцента, а потім і професора кафедри загальної та експериментальної патології [2].

Київський період діяльності Підвисоцького – це зеніт його наукової діяльності [3].

1 квітня 1888 р. Володимир Валерьянович був затверджений на посаду екстраординарного професора, яку обіймав впродовж одинадцяти років. У спогадах своїх учнів професор В.В. Підвисоцький постає дослідником з чудовими «руками» та художнім даром. Його лекції збирали стільки бажаючих, що не всі вміщувалися в аудиторію, деякі лекції за проханням студентів та лікарів Володимир Валерьянович читав де-

кілька разів. У цьому ж році за працю присвячену регенерації печінкової тканини професор В.В. Підвисоцький був нагороджений премією Російської академії наук.

У 1890 р. поза програмою він почав читати курс бактеріології, а 11 травня 1891 р. був призначений ординарним професором Київського університету Св. Володимира, роком раніше він став дійсним статським радником. В його лабораторії, окрім студентів, працювали над своїми дисертаціями лікарі і ветеринари, серед яких були ті хто згодом будуть працювати з ним на медичному факультеті Імператорського Новоросійського університету та ІЕМ.

Наукові висновки із з'ясуванням ролі найпростіших у розвитку злоякісних пухлин вперше вченим надруковані у 1891-1892 рр. у книзі «Основы общей и экспериментальной патологии. Руководство к изучению больного человека», яка була ілюстрована малюнками автора і перекладена 17 іноземними мовами, навіть грецькою та японською.

У 1893 р. Володимир Валерьянович одружився із Зінаїдою Миколаївною Свірською, 15 березня 1894 р. у них народився син Анатолій.

У 1895 р. Підвисоцький розпочинає видання журналу «Русский архив патологии, клинической медицины и бактериологии», а потім стає соредактором нового медичного журналу «Русский Врач».

Слава про В.В. Підвисоцького, його ефективну науково-організаційну та суспільну діяльність привернули увагу державних діячів Росії. Ректор Новоросійського університету професор фізики Федір Никифорович Шведов (1840-1905) запропонував йому восени 1899 р. стати членом комісії по спорудженню будівель медичного факультету Імператорського Новоросійського університету у м. Одеса, а 18 квітня 1900 р. за пропозицією міністра народної освіти професор В.В. Підвисоцький був переведений з Києва в Одесу і 1 травня призначений деканом нового медичного факультету. Київ проводжав Володимира Валерьяновича як видатного вченого і вчителя. Він прочитав прощальну лекцію в аудиторії Київського університету Св. Володимира, яка супровод-

жувалась оваціями.

Період 1900-1905 рр. відзначено як плідний по створенню медичного факультету, В.В. Підвисоцький керував будівництвом споруд, оснащенням кафедр, аудиторій, лабораторій та створенням професорсько-викладацького колективу [1, 2].

Академік Іван Петрович Павлов казав про медичний факультет та роль професора В.В. Підвисоцького в його створенні: «Удачное устройство нового рассадника медицинских сил в нашей, столь бедной медицинской помощью, Родине – его большая заслуга», а також продовжував: «Владимир Валерианович взял на себя труд устроить открывшийся в Одессе медицинский факультет. Надо было добыть достаточные материальные средства (а до Государственной Думы это было очень и очень нелегко) и выполнить в высшей степени сложную строительную задачу, а затем следовал соответствующий подбор профессорского персонала. И то, и другое, и третье было достигнуто Владимиром Валериановичем вполне».

В Одесі проф. В.В. Підвисоцький працював до 1905 р., в цей період розвиток широкого медико-біологічного підходу в його наукових роботах, який відзначився вже в київський період поширювався і набував ще більшої акцентуації. Саме в цей час у лабораторії В.В. Підвисоцького працювали видатні бактеріологи та імунологи Л.А. Тарасевич і С.М. Щасний. Незаперечне значення для формування біологічного напрямку в наукових працях В.В. Підвисоцького мала його співпраця з І.І. Мечниковим [4]. Він повністю поділяв погляди Іллі Ілліча, при чому це було не просто визнання і запозичення фактів та ідей, а утвердження і поширення в галузі медицини, зокрема у загальній патології, нового напрямку наукових досліджень, який базувався на загально-біологічному підході, що припускає порівняльно-історичне («порівняльно-патологічне») вивчення питань, які розглядаються в патології. Наукову роботу Підвисоцький, окрім посади декана, поєднував з багатьма посадами: головою Одеського бальнеологічного товариства, медичних товариств при Новоросійському університеті, був членом

санітарно-епідеміологічної комісії з поліпшення санітарного нагляду міста. З 1902-1905 рр. він - редактор щотижневої газети «Врач» [1, 2].

В.В. Підвисоцький та інші видатні вчені того часу застосовували у розробці наукових проблем два методичних підходи, традиційних для загальної патології. Це старий експериментально-морфологічний і новий медико-біологічний методи. В.В. Підвисоцький та І.І. Мечников першими припустили, що «невидимі» у звичайному мікроскопі екзогенні паразити винні у розвитку пухлин. Володимир Валерьянович назвав їх «бесконечно малые ультрамикроскопические образования», а Ілля Ілліч – «вирусы». Побудований комплекс будівель медичного факультету Імператорського Новоросійського університету В.В. Підвисоцький (1990) описав у своєму журналі; ці споруди, які добре збереглися, в наш час прикрашають Одесу. Сьогодні в них розташований Одеський національний медичний університет [4].

У 1905 р. указом сенату В.В. Підвисоцького переводять до Петербурга на посаду директора ІЕМ, який було створено подібно Пастерівському інституту у Парижі, за пропозицією та особистою участю принца Олександра Петровича Ольденбургського (1844-1930). «Реальная энциклопедия медицинских наук» роз'яснювала причини його створення: «Следя за быстрыми успехами патологии и терапии заразных болезней в последние годы, - успехами, достигнутыми преимущественно при помощи бактериологических методов исследования, Его Высочество решил создать учреждение, специально посвященное разработке вышеупомянутых областей знания, в котором бы научные работники по всем специальностям, соприкасающимся с этой областью, могли, не отвлекаясь преподаванием, и не стесняясь средствами, производить свои исследования при наивозможно благоприятных условиях» [5].

Завдяки зусиллям вчених, серед яких були навіть лауреати Нобелівської премії з фізіології та медицини – академік І.П. Павлов та професор І.І. Мечников, ІЕМ став могутнім науково-дослідницьким виробничим (шлунковий сік, вакцини і сироватки), учбо-

вим (пройшли підготовку 1279 практикантів) і лікувальним закладом (вакцинація проти сказу – допомогу надано 10225 хворим). До 1905 р. в його складі було 6 наукових відділів, 2 практичних відділення і особлива лабораторія на форті Олександр I («Чумной форт»), будувалась клініка [6].

У Петербурзі професор В.В. Підвисоцький багато сил спрямував на розвиток наукової бази ІЕМ і підтримку його міжнародного іміджу. Під час його керівництва у 1906 р. було введено в експлуатацію «клинику кожных болезней». У цьому ж році в ІЕМ було виготовлено протичумну сироватку, холерну лімфу, холерну і тифозну аглютинуючі сироватки у кількостях, які дали змогу згідно з договором у 1909 р. продавати їх у колонії Британії (раніш ці препарати у достатній кількості міг готувати лише Пастерівський інститут у Парижі). У 1910-1911 рр. В.В. Підвисоцький організував російський відділ на міжнародній гігієнічній виставці у Дрездені, а у 1912 р. закінчив будівництво фізіологічної лабораторії, де було 8 спеціальних камер для вивчення умовних рефлексів у собак, вона дістала назву «Башня молчання»

22 січня 1913 р. після короткої хвороби Володимир Валерьянович Підвисоцький помер. Попрощатися з ним прийшло багато науковців і пересічних громадян, які віддали йому шану і поховали на Нікольському кладовищі Олександро-Невської лаври.

Література

1. Васильев К.Г., Запорожан В.Н., Занчевская Т.А. Владимир Валерианович Подвысоцкий. Историко-биографический очерк. Одесса: Одесский медуниверситет, 2003 – 134с.
2. Васильев К.Г., Гоженко А.И. В.В. Подвысоцкий и его время (к 150-летию со дня рождения). // Патол. физиол. и эксперим. терапия, 2007, №1 – С.28-29.
3. 150 лет Киевскому медицинскому институту. –К.: Здоровье.1991.
4. Подвысоцкий В.В. Краткое описание зданий медицинского факультета Новороссийского университета // Русский архив патологии, 1900 №10 – С. 316-32.

5. Мазинг Ю.А. Владимир Валерьянович Подвысоцкий в Институте экспериментальной медицины. СПб, 2008 – 56 с.
6. Институт экспериментальной медицины (1890-1900) –Л.: Изд-во АМИ СССР, 1990. (1984)

Резюме

СОБЫТИЯ ЖИЗНИ, НАУЧНОЙ, ОРГАНИЗАЦИОННОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРА ВЛАДИМИРА ВАЛЕРЬЯНОВИЧА ПОДВЫСОЦКОГО. К 155-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ.

Якименко Е.А., Тягай О.Я., Гукович А.Г., Жеребко Г.А.

Создание новых научных направлений в медицине связано с успешным развитием физиологической науки в начале XX века. Физиологические исследования постоянно находились в связи с проблемами клиники. В.В. Подвысоцкий начал свою научную, педагогическую, организационную деятельность зав. кафедрой общей и экспериментальной патологии Киевского университета Св. Владимира (1988-1900 гг), продолжил его деканом медицинского факультета зав. каф. общей патологии Императорского Новороссийского университета (1900-1905 гг), а завершил в должности директора Императорского института экспериментальной медицины (1905-1913 гг.)

Профессор Владимир Валерьянович Подвысоцкий создал уникальную научную школу из которой вышли патофизиологи, патологоанатомы, клиницисты, бактериологи, иммунологи, эпидемиологи.

Профессор В. В. Подвысоцкий первый в мире доказал возможность регенерации печени, провел первые исследования по химиотерапии опухолей, создал один из лучших учебников по общей патологии.

Его идеи можно найти у истоков современных исследований в области патологической физиологии, эндокринологии, онкологии, микробиологии и иммунологии.
Ключевые слова: В.В. Подвысоцкий, фи-

зиологическая наука, Императорский Новороссийский университет, Киевский университет св. Владимира, Императорский институт экспериментальной медицины (ИИЕМ).

Summary

LIFE EVENTS, SCIENTIFIC, ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY PROFESSOR VLADIMIR VALERIANOVICH PODVYSOTSKY. TO 155-ANNIVERSARY OF THE BIRTH.

Yakimenko A.A., Tiagay O.Ya., Hukovych O.H., Zherebko G.O.

Physiological researches constantly were in interrelation with clinic problems.

V.V. Podvysotsky began the scientific, pedagogical, organizational activity by the head of the department of the general and experimental pathology of the Kiev university of St. Vladimir (1988-1900), continued it the dean of medical faculty, the manager of chair of the general pathology of Imperial Novorossiysk university (1900-1905), and finished to positions of the director of Imperial institute of experimental medicine (1905-1913).

Professor Vladimir Valeryanovich Podvysotsky created unique school from which there were a pathophysiologicals, pathologists, clinicians, bacteriologists, immunologists, epidemiologists.

The professor V.V. Podvysotsky first-ever proved possibility of regeneration of a liver, carried out early studies on a chemotherapy of tumors, framed one of the best textbooks on the general pathology.

His ideas can be found at sources of modern researches in the field of pathological physiology, endocrinology, an oncology, microbiology and an immunology.

Keywords: VV Podvysotsk, physiological science, Imperial Novorossiysk University, Kyiv University of St. Vladimir, Imperial Institute of Experimental Medicine (IEM).

Впервые поступила в редакцию 04.05.2012 г. Рекомендована к печати на заседании редакционной коллегии после рецензирования